

**Інститут німецької культури та історії Південно-Східної Європи при
Мюнхенському університеті Людвіга-Максиміліана і Чернівецький
національний університет імені Юрія Федьковича**

Міжнародна конференція

Розриви лояльності

**політичні та культурні орієнтири в Першій світовій війні:
Буковина, Галичина, Бессарабія**

Чернівці (Україна)

28 – 30 травня 2015

www.zerrissene-loyalitaeten.net

Доповіді

29 травня 2015, четвер

9.30–11.30: Між імперіями

Модерує Курт Шарп (Іннсбрук)

Володимир Фісанов (Чернівці): Еволюція психологічних настроїв в Австро-Угорській та Російській імперіях у роки Першої світової

У виступі планується дослідити причини воєнної ейфорії у двох ворогуючих імперіях на початковому етапі війни. Проаналізувати як поступово змінювалися політичні настрої вищих класів багатонаціональних держав і у представників різних політичних груп у 1916-1917 роках. При цьому буде з'ясовано роль ворожої пропаганди в активізації антивоєнних і революційних настроїв на фронті і в тилу. У матеріалах будуть проаналізовані також причини психологічної непевності й навіть розпачу у політичних еліт Австро-Угорської та Російської імперій, що в кінцевому рахунку призвело до фактичного розпаду імперії Габсбургів і до повалення Дому Романових у Росії. Джерела, котрі планується використати – це насамперед Архівні документи зі Сховищ Міністерств Зовнішніх Справ Росії та Австро-Угорщини доби Першої світової війни, мемуари політиків та дипломатів, матеріали преси держав Антанти і США, пропагандистські матеріали, а також щоденники очевидців подій. Серед сучасних джерел будуть використані монографічні дослідження і наукові роботи тих авторів, котрі займаються вивченням суспільних та політичних настроїв у роки війни на фронтах і в тилу.

Олександр Добржанський, Юрій Макар (Чернівці): Етнічні групи Буковини в умовах трьох російських окупацій краю

В роки Першої світової війни політика російських окупантів щодо місцевого населення Буковини була етнічно диференційованою. Стосовно кожної з головних етнічних груп краю, а це українці, румуни, євреї, німці, поляки, російська військова адміністрація діяла по-особливому. Щодо українців політика полягала в чіткому розмежуванні дій стосовно інтелігенції та інших верств населення. Українські суспільні діячі, службовці, члени політичних партій та громадських організацій, літератори, переважна більшість учителів, за винятком москвофілів, оголошувалися зрадниками, «мазепинцями» і піддавалися жорстоким репресіям. Разом з тим українських селян російська влада вважала росіянами, які стогнуть під австрійським ярмом. Відповідно, окупаційна адміністрація намагалася з ними загравати, навіть підштовхувала селян до грабежів маєтків та свідомо не реагувала на такі дії деякої частини місцевого населення. Стосовно румунського населення політика була виваженою. Це пояснювалося намаганням Росії та решти країн Антанти залучити Румунію на свій бік. Тому російське командування намагалася не допустити грабежів у румунських селах та маєтках румунських землевласників. Найбільше знущань і пограбувань зазнавало єврейське населення. Російська військова адміністрація не приховувала своїх антисемітських переконань. Єврейські крамниці, промислові підприємства, заклади харчування, маєтки грабували не тільки солдати але й офіцери. Як правило, євреїв найчастіше брали у заручники. Німці і поляки також переживали важкі часи в умовах окупації. До них ставилися як до ворогів, щоправда з більшою повагою і виваженістю ніж до євреїв.

Ганс-Йоахім Ган (Аахен): Від фронту до Сіону – перспективи сприйняття єврейством Першої Світової війни у Східній Європі

Досвід Першої світової війни закарбувався в пам'яті цілого покоління єврейських авторів як особлива біографічна подія. Цей досвід пережитого сприяв особливо у Східній Європі поживленню дебатів про культурний і національний ренесанс єврейства: йшлося про сіоністський проект створення нової єврейської спільноти, започаткований ще біля 1900 р. Так, Ґустав Вітковскі в заключному пасажі однієї з праць про сіонізм, написаній під час Першої світової війни ще „на полі“, ставить його завданням „відокремлення від Західного світу за будь-яку ціну“ (Gustav Witkowsky, Der Prophetismus als kulturgeschichtliches Problem, in: Der jüdische Wille. Zeitschrift des Kartells Jüdischer Verbindungen 1 [1918] 2, [Ґустав Вітковскі, «Профетизм як культурно-історична проблема», Єврейська воля. Журнал картелю єврейських організацій]). Однак розчарування у європейських країнах – учасницях війни далеко не завжди вело до вимоги створення єврейської домівки у Палестині. Так, Натан Бірнбаум у 1915 р. хоч і висловлював в одній з публікацій сподівання на виникнення єврейської нації унаслідок воєнних подій, однак пов'язував це передусім з гарантованим статусом єврейської меншини у Східній та Центральній Європі. Біньямін Зеґель натомість констатував того ж року в своєму розлогіму есе збезлюднення Галичини після російської окупації, наголошуючи на особливості єврейської перспективи, але не висував при цьому чітких вимог культурного єврейського відродження чи національного об'єднання. У доповіді на основі різних вибраних джерел показано й проаналізовано точки зору євреїв на Першу світову війну в Східній Європі, при цьому специфічним фокусом дослідження є національне становлення, культурна належність та утворення єврейських спільнот. При цьому представлено тезу про те, що воєнний досвід, виражений безпосередньо у листах, щоденниках та публіцистичних текстах, вирішальним чином вплинув на сіоністський дискурс.

12.00–14.00: **Політики, письменники, духовенство**

Модерує Ірмела фон дер Люе (Берлін)

Маріана Гаусляйтнер (Берлін): Сфери конфліктів між румунами та українцями на Буковині у період з 1913 до 1919 рр.

Через Першу світову війну відносини між представниками румунської та української громад на Буковині дуже змінилися. У доповіді я хотіла б виокремити три фази. Вихідною точкою є сфери конфлікту безпосередньо перед Першою світовою війною. Зростання українського впливу в шкільній освіті та у православній церкві викликало жорстокі напади з боку деяких румунських представників, але до 1918 р. останні не були політично впливовим прошарком. Великі румунські землевласники мали найбільший вплив і майже не втручалися у суперечки щодо посад вчителів чи священників. Сили австрофілів були впливовими ще між 1914 і 1916 рр., коли північ Буковини страждав через кількаразову російську окупацію. Аурел Ончул закликав до створення румунської спілки добровольців. Українці навколо Миколи Василька також підтримували австрійське військо, сподіваючись створити автономну українську коронну землю. Натомість деякі румуни зголосилися добровольцями в армію Румунії, коли та 1916 р. вступила у війну на боці Антанти. Відтак в обох таборах почалась пропагандистська війна. Третя фаза розпочинається зі вступом румунської армії на Буковину наприкінці 1918 р. Становище українців після цього радикально змінюється.

Петро Рихло (Чернівці): Західноукраїнські письменники в період Першої світової війни

У доповіді розглядається стан і розвиток західноукраїнської літератури першої третини ХХ століття. В центрі уваги реферату знаходиться висвітлення теми Першої світової війни, яка принесла мешканцям західноукраїнських земель економічну руїну й культурне зубожіння. Літературні твори Ольги Кобилянської, Осипа Маковея, Дмитра Макогона та ін. буковинських авторів, у яких показані спустошливі наслідки війни, аналізуються у контексті типологічних паралелей з розкриттям цієї теми у творах галицьких письменників Марка Черемшини, Антіна Крушельницького, Осипа Туринського. На першому плані стоять сатиричні тенденції зображення війни, засудження її жорстокості, художні відкриття у сфері змісту й форми (архетипні картини, символіка, фантазмагорія, елементи сюрреалізму), ідеї фронтового братання українців Заходу і Сходу, які змушені були воювати один проти одного за чужі інтереси.

Іонела Цахарія (Ґрац, Клаузенбург): Румунське й українське військове духовенство з Буковини під час Першої світової війни

Історичні дослідження Першої світової війни розробили останніми роками різноманітні перспективи аналізу стосовно наслідків війни, які проявлялися по-різному від одного краю до іншого, від однієї етнічної групи чи релігійної спільноти до іншої, від людини до людини. Темою цієї статті (презентації) є показати наслідки війни для румунських та українських, православних та греко-католицьких фельдкуратів з Буковини. При цьому я також аналізую їх лояльність та перспективи на майбутнє. Спершу я сконцентрую свою увагу на ситуації священників в армії, їхнє позиціонування супроти влади імператора та міжособистісних відносинах. Потім буде встановлено перші зміни, спричинені війною, виявлено відмінності між етноконфесійними групами та встановлено, як подальший перебіг війни вплинув на перші два аспекти. Причини, через які я хочу зосередити свою увагу на фельдкуратах, такі. По-перше, вони мусили одночасно служити Богові, імператору, людям та надавати підтримку своїй конфесії та нації. Тож на їхні плечі під час війни лягав великий тягар. По-друге, вони мали великий моральний, релігійний та навіть політичний вплив. По-третє, на Буковині через атомізоване суспільство дуже потужними й активними були як відцентрові, так і доцентрові сили. Насамкінець і тому, що

мені здається цікавим і необхідним спостерігати й зрозуміти діяльність фельдкуратів та розвиток її у часи війни.

15.00–17.30: Щоденники і спогади

Модерує Маркус Вінклер (Берлін)

Ізабель Рьоскау-Ридель (Краків): Перша світова війна на Східному фронті. Галичина у щоденниках, листах і спогадах німців та австрійців

Сучасна згадка про початок Першої світової війни століття тому знову трохи більше скерувала в центр уваги й події на східній воєнній арені. Проте у колективній свідомості німців та західних європейців вкорінився насамперед західний плацдарм війни із такими відомими місцями пам'яті, як Верден чи лінія Мажино. Пруські та австрійські війська, будучи союзниками, спільно вели бої на Сході проти російської армії. Через численні фронтові лінії страждало передусім цивільне населення. На прикладі щоденників та листів з часів Першої світової війни, а також спогадів, звернемо погляд на сучасне сприйняття подій війни – кількаразову облогу й захоплення міста-фортеці Перемишля та постійне зміщення ліній фронту. Особливу увагу буде звернуто на німецьку протестантську громаду в Станіславові (Stanisławów'i, теперішньому Івано-Франківську) під керівництвом Теодора Цьоклера, членів якої декілька раз евакуювали до Верхньої Австрії. Тих мешканців німецьких колоній, що не змогли вчасно втекти чи були захоплені зненацька зміною фронту, російська армія захоплювала як військовополонених, так що в Галичину вони змогли знову повернутися тільки через багато років.

Олаф Терпіц (Відень): „Тогбух фун хурбм“ Семена Ан-ського. Поміж мовами, часами й регіонами

Відомий під псевдонімом Семен Ан-ський (Шолем, чи Саломон) Шломо Цанвл Раппопорт (1863-1920) охоплює в своїй багатогранній творчості надзвичайно широкий спектр тем і зацікавлень. Як письменник він послуговувався російською мовою та їдишем, найвідомішим його твором, ймовірно, є його п'єса „Діббук“, прем'єра якої відбулася 1920 р. Водночас він може вважатися засновником єврейської етнографії у Російській імперії. Під час війни, з весни 1915 р. до Жовтневої революції 1917 р., Ан-ський регулярно бував у Галичині, на так званому Східному фронті, як представник єврейських організацій з надання допомоги. Упродовж своїх поїздок на фронт він вів щоденники, спершу російською мовою. Після війни він сам перекладав їх, так що вони вийшли посмертно на їдиші. У доповіді, написаній в ході виконання проекту перекладу щоденника („togbukh“) Ан-ського на німецьку, поставлено ряд питань. Документальний вимір щоденника виявляє виразний єврейський погляд на події та жажіття війни. Описи Ан-ського засвідчують поєднання наукового й культурно-історичного підходів, вони документують перехід від імперіального до національного стану в транзитному просторі, який у ході воєнних подій зазнає нової географічної семантизації та структурування (Галичина, Буковина, Польща, Росія і Європа служать для порівняння та проєкцій). Урешті, в „togbukh“ етнографічний та документальний інтерес поєднуються з літературною естетизацією. У такий спосіб, будучи перекладацьким проектом за своєю суттю, переклад тексту на німецьку мову уможливує не тільки нову рецепцію, а й повернення багатомовних та багатоетнічних східноєвропейських регіонів з усіма їх інтерференціями та інтеракціями в сьогodнішню європейську культурну пам'ять і свідомість.

Андрей Корбя-Гойші (Ясси): Чернівецькі заручники в Росії під час Першої світової війни: Філіп Менцель та Маєр Ебнер

Доповідь реконструює епізод арешту численних осіб з Чернівців під час окупації міста російськими військами та їх депортацію в Сибір на основі книги пам'яті Філіпа Менцеля про заслання в Сибір та біографії Манфреда Райфера про Майєра Ебнера. Враження прозахідно налаштованих громадян Чернівців у Росії під час Першої світової війни - до і після революції 1917 року -, їхнє перебування у заручниках різних органів влади, коментарі та зауваження про відносини між Росією і Європою і про подальшу долю Буковини пропонують цікаву перспективу на менталітети суспільного прошарку населення, який був економічно, ідеологічно і політично одним з найбільш важливих стовпів монархії Габсбургів у найсхіднішій провінції. Мова буде йти також про їхню тривогу перед жорстокістю події, яку деякі раніше вважали необхідною для виживання монархії, про безсилля перед тим невблаганним фактом, про почуття неоправданості у житті до цього і глибокий страх перед невизначеним майбутнім своєї батьківщини і країни, з якою вони себе ідентифікували.

Анджей Олейко (Жешув): Вибрані спогади солдатів австро-угорської армії з Карпатського фронту (1914-1915)

Проблематика великої війни – Першої світової війни у Карпатах – вимагає ґрунтовних досліджень і вивчення, в яких дуже зацікавлені не тільки історики. Карпатський регіон, у якому в 1914-1915 рр. відбувалися запеклі бої між російською, австро-угорською та німецькою арміями, становив собою поле руйн та розрухи, усіяне численними цвинтарями, про що докладно розповідається і в щоденниках та мемуарах з цього часу. Це особисті спогади й записи, які зображають драматичні події на передовій і можуть бути для широкого кола читачів промовистими свідченнями цього, сьогодні нерідко забутого, конфлікту тих років. Темою моєї доповіді є події, дані й особисто пережите, описані солдатами.

29 травня 2015, п'ятниця

9.00–11.00: Групи населення між імперією, регіоном і нацією

Секція 1 (укр.)

Модерує Олександр Руснак (Чернівці)

Штефан Пурич (Сучава): Етнічні спільноти Буковини на початку Першої світової війни

Після революції 1848-1849 років, поступова демократизація австрійського суспільства, поширення освіти серед широких верств населення, створення національних еліт та їх задіяння в політичне і адміністративне життя імперії були серед тих внутрішніх чинників, які привели, однак, до прояву іредентистських тенденцій, які привели до краху дуалістичної імперії, восени 1918 року. На Буковині модернізація здійснена в десятиліття, що передували Першій світовій війні, породила, з одного боку, соціальне задоволення спричинене доступом до матеріальних і культурних благ центрально-європейської цивілізації, а з іншого боку, вона сприяла утвердженню свідомості національно-культурної ідентичності. Водночас, обидва ці явища сприяли досягненню високого ступеня громадської задіяності та політизації населення. В цьому контексті, рівень флюїдизації ставлення мас, а також маніпуляційна здібність урядових кіл та політичних лідерів стали тими факторами, які вплинули на реакцію громадськості щодо головних

подій моменту. Більшість населення Буковини була лояльною до віденського імператора і тому мобілізація до лав збройних сил мала підтримку народу, особливо у перші тижні війни. Не дивлячись на ці численні прояви лояльності місцевого населення, після звільнення теренів окупованих російськими військами австрійська військова адміністрація здійснила репресивні заходи проти буковинців. Серед головних підозрюваних, які були звинувачені в колабораціонізмі з ворогом, більшість походили з числа румунської і української спільнот. Зловживання, які були тоді скоєні, мало-помалу похитнули упевненість буковинців у безпомилковість Габсбурзької адміністрації, у непогрішність Віденського двору, в неупередженість австрійського уряду.

Олександр Сич (Чернівці): „Між лояльністю та ненавистю“. Пропагандистський аспект буковинської преси в роки Першої світової війни

Як відомо, Першу світову війну нерідко називають «першою медіавійною» або «війною слів», маючи на увазі пропаганду, до активного ведення якої - як за допомогою державних, так і приватних каналів - вдавалися уряди та правлячі кола воюючих країн. Звісно, і раніше засоби масової інформації (насамперед, преса) справляли вплив на перебіг військових конфліктів, але ніколи раніше преса не використовувалася як фактичний засіб війни. Буковинська преса, із зрозумілих причин, висвітлювала події «Великої війни» з відверто проавстрійських позицій. Зокрема, це стосувалося трактування причин війни, коли наголос робився на тому, що головний її винуватець (і відповідно ворог) - це Росія, причому майже не згадувалися в цьому контексті Велика Британія та Франція. На шпальтах буковинських часописів друкувалося дуже багато матеріалів, присвячених жорстокостям російських військ під час окупації території краю, мало місце безмежне вихваляння успіхів австрійської армії та звитяги українських січових стрільців, постійно підкреслювалися вірнопідданські настрої та вірність місцевого населення Габсбурзькій монархії. Однією з головних рис публікацій з пропагандистським забарвленням була теза про те, що для українців Буковини й Галичини ця війна водночас є боротьбою за волю всієї України та звільнення українського народу з-під „московського ярма“.

Секція 2

Модерує Флоріан Кюрер-Вілах (Мюнхен)

Міхай-Штефан Чаушу (Ясси): Румуни Буковини на початку Першої світової війни – між державною лояльністю й національною свідомістю

У нашій доповіді ми маємо намір проаналізувати декілька аспектів стосовно становища румунів з Буковини у перші роки війни, а також те, у який спосіб на нього вплинули їхня державна лояльність та національна свідомість. У першу чергу нас цікавить позиція румунського політичного класу на початку війни й у наступні роки: чи і як вони виявляли свою лояльність супроти Австро-Угорської монархії і якими були причини їх політичної настроєності та дій. У перші два роки війни велика частина території Буковини ставала ареною воєнних дій, коли російська армія захоплювала ці землі, а потім їх відвойовували у своє володіння австро-угорські війська. Тому на ситуацію буковинських румунів впливали події на російсько-австрійському фронті чи позиція Королівства Румунії. Окупація Буковини російською армією спонукала багатьох буковинців до втечі, в тому числі й румунську інтелігенцію, яка перебиралися у сусідню нейтральну Румунію. В Румунії дехто з інтелектуалів, що мали національно-іредентистські настрої, знайшли найкращий ґрунт для того, щоб приєднатися до політичної течії, яка симпатизувала Антанті. Відтак вони почали вимагати вступу Румунії у війну на боці Антанти, оскільки бачили в цьому єдину можливість включення їх рідного краю до складу румунської держави.

Марк Штеггер (Мюнхен): Карпатські русини й Перша світова війна: Між обережною політичною емансипацією й переслідуванням

Період безпосередньо перед початком Першої світової війни і воєнний час були для русинів Карпатського регіону добою великих змін. З одного боку, вони сподівалися шляхом розважливої тактики домогтися прогресу в політичному становищі, наприклад, отримати права автономії. Об'єднаність Дунайської монархії означала для меншин реальну можливість сподіватися на культурні та політичні поступки з боку влади. З іншого боку, сталося так, що русини швидко опинилися між фронтами. Як російська, так і австрійська сторони підозрювали їх у шпіонажі, через що їх переслідували, ув'язнювали та засуджували до смерті. У таборі Талергоф поблизу Граца утримували майже 30 000 русинів у найжорсткіших умовах. Розкол проходив через русинські громади, які розділилися на українофілів, русофілів та русинофілів та перекинулися на відповідні сторони. Ці рани, які мусили поступово загоюватися після війни, та й сам розкол, до сьогодні можна спостерігати в русинських громадах. Жахливі події воєнного часу зумовили те, що довго виношені сподівання на автономію в межах монархії довелося поховати назавжди. На їх місце заступили намагання отримати автономію в регіонах та країнах, що виникли після розпаду Дунайської монархії; ці прагнення увінчувалися відповідно більшими чи меншими успіхами. Найбільшим досягненням, що святкувалося як ренесанс русинського національного життя, було заснування Карпатської Русі в Чехословаччині.

Світлана Сувейка (Реґенсбург, Кишинів): Договірна лояльність: Бессарабські німці в період від Російської імперії до румунської національної держави (1914-1919)

Договірна лояльність: Бессарабські німці у період від Російської імперії до Румунської національної держави (1914-1919)

Метою роботи є з'ясувати, як війна та зміна режиму в Бессарабії сприймалися німецькою меншиною, які панували настрої та які заходи вживалися в період між зміною режимів, чи були прийняті нагальні рішення та чи надходила допомога від „рідної“ Німеччини. Ми прагнемо висвітлити очікування, які мали німці Бессарабії з приходом румунської окупації і як вони були пов'язані з розчаруваннями, страхом та втратами, породженими російським режимом під час війни, які стратегії та механізми використовувалися для переговорів про економічний, соціальний та культурний статуси німецької меншини в складі Румунії. Ми наголошуємо, що під час переходу від російського до румунського режимів бессарабських німців запевняли у тому, що їх цивільні та політичні права будуть визнані в обмін на прихильне ставлення до нової влади. Рішення про отримання таких гарантій через переговори були тісно пов'язані з відбиранням майна та порушенням цивільних прав у попередній період короткої автономії та незалежності бессарабського уряду, під час якого він не зміг гарантувати місцевим жителям безпеку та стабільність. Зі свого боку, румунська влада визнала етнічні меншини та інші соціальні групи вразливими перед більшовицькою загрозою, очікуючи при цьому від них постійної лояльності та субординації в обмін на гарантовану безпеку.

12.00–14.00: **Військова перспектива**

Модерує Ганс-Йоахім Ган (Аахен)

Тамара Шеер (Відень): Вихідна ситуація 1914 року: досвід і очікування офіцерів цісарсько-королівської армії на сході Габсбурзької монархії

Після Австро-угорського компромісу 1867 р. цісарсько-королівська армія (спільна) залишалася єдиною інституцією, яка діяла на території всієї монархії. Після реформи збройних сил 1868 р. було введено загальну військову повинність, яка безпосередньо стосувалася великої частини

чоловічого населення. Цю так звану «військову мову» офіцери повинні були опанувати упродовж 3-річного терміну. Щоб познайомити офіцерів з усіма регіонами монархії (також стратегічно) і запобігти формуванню в них занадто сильних регіональних чи національних симпатій, їх часто переводили з одного місця служби на інше. У своїх документальних свідченнях офіцери розмірковували про свій досвід (переважно порівнюючи враження) стосовно найрізноманітніших країв та етносів Габсбурзької монархії, їх відмінні та спільні риси, тертя, очікувані в майбутньому кризи та особливості. Майже кожен офіцер, вищий чином за капітана (гауптмана), мав нагоду познайомитися з Галичиною та/чи Буковиною на власному досвіді. Я хотіла б присвятити свою доповідь цим двом регіонам, оскільки багатонаціональна Галичина стала після початку війни осередком особливого насилля (що стосувалося зокрема поводження з українським населенням); Буковина також була мультиетнічним краєм, хоча склад його й різнився від галицького. Поводження офіцерів супроти мешканців цих земель під час війни було переважно наслідком попереднього досвіду, в тому числі й упереджень, отже, зумовлювалося позицією очікування. Неодноразово реакція на одну й ту ж поведінку певних етнічних груп була різною. Ця тема є складовою мого актуального науково-дослідного проекту на тему «Багатомовність у цісарсько-королівській армії, 1868-1914» (який виконується за сприяння Фонду з підтримки наукових досліджень).

Євген Пащенко (Загреб): Хорватські військові на фронтах Буковини 1915-1918. Проблема реконструкції

Хорватські військові перебували на Східному фронті у складі австро-угорського війська з початку і до кінця війни. У 1914. році вони були найбільше на сербському фронті, а з 1915 року їх спрямовували на схід – до Галичини, Волині й Буковини. Становили складову загального австро-угорського війська, де етнічна належність контингенту не була примарною. У складі військових формацій з Хорватії були представники й інших націй, але ці полки називалися найчастіше за хорватськими містами, де були сформовані. Ці формування брали участь у всіх битвах, де загинуло чимало демобілізованих з Хорватії. Відомості з фронтів систематично розміщувалися в тодішній офіційній пресі і назва Буковина міцно увійшла в уявлення хорватського читача. Проте після поразки Австро-Угорщини, у колі поражених опинилися й хорвати, що позначилося на поступовому вгасанні уявлень про тих, що загинули на фронтах Буковини. Завдання науки – висвітити ці події, повернути у пам'ять знання, пов'язати відповідні установи у співробітництві над реконструюванням. Хорватські архіви мають фотографії з фронтів, що повідомляють про дружнє ставлення хорватів до місцевого населення, дають уявлення про життя селян Буковини. Також відображено поховання вояків у деяких місцевостях. У сучасному хорватському суспільстві майже невідомо про хорватські поховання. Тому необхідно реконструювати маршрут розміщень, поховань, виявити існуючі і можливо забуті військові цвинтарі. Потребує реконструкції топонімія, яка в хорватських джерелах представлена через мову-посередника: німецька, румунська, польська. Необхідно знайти сучасні відповідники як орієнтири для реконструкції військових маршрутів. Також потрібна інформація з відповідних військових архівів (Будапешт, Відень та ін.) де зазначено імена похованих з потребою виявлення загиблих з Хорватії. Поставлені завдання вимагають спільних зусиль наукових та інших установ, у чому налагоджене співробітництво між Загребським і Чернівецьким університетами повинне відіграти помітну роль.

Ярослава Мельник (Мюнхен): Військова парадигма у текстах Івана Франка (1914-1916)

15.00–17.30: **Війна у літературі**

Модерує Андрей Корбя-Гойши (Ясси)

Крістіна Спіней (Ясси): Перед Великою війною. Неясні передчуття у текстах Шолом-Алейхема

Шолом Алейхем, який емігрував 1905 р. з Росії через Броди у Сполучені Штати, є одним з авторів, що тематизує Броди та галицьке пограниччя у своїх творах. Для Шолом Алейхема Броди є такими собі воротами, через які проходять всі східноєвропейські єврейські емігранти. Вже на початку 1880-х рр. Броди постають як ворота на захід – коли тисячі євреїв, рятуючись від антиєврейських виступів у Російській імперії, знаходять прихисток у прикордонному австрійському місті. Погроми 1881/82 рр. є важливим поворотним моментом в єврейській пам'яті та в історичних наративах, так що пограничному містечку Броди на когнітивній топографічній карті єврейства відведене чільне місце. Проте Броди не тільки у часи погромів 1881/82 рр. опинилися на перехресті мандрівних шляхів євреїв, вони й у наступні десятиліття залишалися для них важливим вузловим пунктом. У своїх текстах Шолом Алейхем рефлексує про багатогранність єврейського життя у первозданному штетлі (його узагальненим літературним образом є Касрилівка) та поза ним. Завжди у цих картинах поєднуються пригоди традиційного дитячого життя із асимільованістю життя дорослих традиція й модерн, розквіт і занепад єврейства, останній викликаний зростанням антисемітизму в Європі. Тільки уважний погляд на переплетіння багатомовності, відмінностей та розмаїття дає можливість по-справжньому оцінити багатоголосе літературне послання Шолом Алейхема.

Ірмела фон дер Люе (Берлін): Про культ субординації – роман Йозефа Віттліна „Сіль землі“

Роман Йозефа Віттліна «Сіль землі», розпочатий 1925 р. й опублікований через десять років польською мовою, за історією виникнення й композиційною побудовою є літературною подорожжю у глибини часу й простору. Описана з перспективи малого гуцула-селянина, залізничного сторожа, війна постає як захоплююча подорож й водночас незнане досі жахіття; до того ж антивоєнний роман Віттліна є не тільки описом безпосередньо пережитого у Першій світовій війні, а й прямим застереженням від небезпек нової війни. Інакше, як багато інших оповідань та романів про Першу світову війну, що стали літературним каноном (від Арнольда Цвайга до Ернста Толлера, від Ернста Глезера до Гемінґвея, від Ремарка до Барбюса і, звичайно, цілком відмінно від воєнно-апологетичних етюдів Вальтера Флекса чи Ернста Юнгера), твір Віттліна є зразком соціальної й ментальної „діагностики“, описаної поглядом із середини з безприкладною поетичною точністю. Це буде проілюстровано на прикладі вибраних мотивів та оповідних секвенцій у доповіді, особливу увагу буде звернуто на неймовірно точну військово-психологічну діагностику, яку пропонує роман.

Світлана Кирилук, Каті Бруннер (Чернівці): Людина межі у просторі „між“: Перша світова війна в прозі письменників Буковини (Ольга Кобилянська, Осип Маковей та Іван Бажанський)

Перша світова війна стала глобальним цивілізаційним потрясінням для людства в цілому та окремої людини зокрема. Як і в багатьох європейських літературах, в українському письменстві тема війни стала ключовою в перші десятиріччя ХХ століття. Мета доповіді полягає в тому, щоби простежити в рамках теми два рівні сприйняття *війни* як цивілізаційного *розламу* в художніх текстах письменників Буковини. Вибудовуємо своєрідну вісь координат окресленого часопростору (основна увага приділяється позиції „між“ – як у плані зовнішніх топосів, безпосередньо пов'язаних з Буковиною, так і в плані відшукування „території“ „між“ з погляду осягнення психологічних важелів внутрішнього світу людини). Для цього скористаємося засадами аналітичної антропології. У доповіді зосереджуємо увагу на окресленні „варіантів“ осмислення *війни* та *людини-у-війні* у новелах Ольги Кобилянської „Щира любов“, „Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки“, „Юда“, „Назустріч долі“, „Сниться...“, „Туга“ та ін., у

збірці нарисів і оповідань Осипа Маковея “Кроваве поле” та в щоденнику-хроніці Івана Бажанського “Війна”; з’ясуємо проблему *авторської* позиції (якщо в Івана Бажанського роль наратора першорядна, а в Осипа Маковея наратором є оповідач-свідок подій, то в текстах Ольги Кобилянської таку роль перебирає власне текст, набуваючи “голосу”). Тема війни у творах згаданих письменників засвідчує переломність уявлень про світ і про людину, її “вихід” (перехід) на *інший* цивілізаційний виток, спробу долання ситуації “між” – як у часопросторовому вимірі, так і в сенсі внутрішнього буття.

30 травня 2015, субота

9.00–9.30: **Презентація книги з Якубом Форст-Баталією** (директором Австрійського культурного форуму, Київ): Україна між самовизначенням та окупацією 1917-1922 року. Вольфрам Дорнік та ін., Київ: Ніка-центр 2015

9.30–12.00: Нові починання

Модерує Ізабель Рьоскау-Ридель (Краків)

Курт Шарп (Іннсбрук): „Вкрай неприємне становище“, – німецькомовні професори Чернівецького університету між еміграцією й новим початком 1914-1920 рр.

Заснований 1875 р. університет Франца Йозефа у Чернівцях належав до наймолодших вищих навчальних закладів монархії. Його німецькомовність у коронній землі, що сама по собі була переважно румунсько-українською, вважалася особливістю так само, як і його надзвичайний фаховий канон, котрий справді-таки враховував потреби краю. У рамках можливостей академічної кар’єри всередині Дунайської дуалістичної монархії Чернівці відігравали не останню роль як своєрідний стартовий трамплін, із якого – якщо бути честюлюбним і витривалим – можна було подаватися на професури західних, також німецькомовних, університетів Цисляйтанії. Якщо ще до початку нового століття Alma-Mater Bucovinensis могла у відповідь на дедалі гостріший конфлікт національних прагнень реагувати створенням нових кафедр, наприклад, румунської та української філології, то початок Першої світової війни радикально поклав край усім подібним устремлінням. Після трьох років екзилу університет зміг попередньо відновити роботу в літньому семестрі 1918 р., навіть було оголошено нові вакансії, спостерігався деякий, хоча й невпевнений, підйом. Розпад монархії та приєднання Буковини до Королівства Румунії поставило передусім німецьких професорів перед вимогами нової національної держави, й більшість із них вирішила покинути Буковину. У доповіді зроблено спробу дослідити, зокрема, питання реінтеграції цих науковців в університетський ландшафт (Німецько)-Австрійської республіки і пов’язані з цим процесом труднощі на прикладі вибраних особистостей. Так, з одного боку, доповідь дотична до дискусії про майбутню ситуацію в сфері вищої школи в Австрії, з іншого – виявляє наявні вже до 1918 р. упередження щодо цього найсхіднішого німецькомовного університету монархії, колишні викладачі якого опинилися водночас «між декількох фронтів».

Йон Ліхачу (Ясси): Перша світова війна. Перехід чи поворот у масиві німецькомовної преси Буковини?

Перша світова війна представляє собою важливу віху у розвитку преси на Буковині, яку можна розглядати як перехід, кінець або поворот. Дослідники преси Буковини ідентифікували на сьогоднішній день більше трьохсот найменувань періодичних видань німецькою мовою у цьому регіоні, половина яких виходила до Першої світової війни. Початок війни і частково перебіг лінії фронту в безпосередній близькості від Чернівців майже повністю призупинили розвиток журналістики на той час. Але принаймні під час війни могла виходити, хоча і з перебоями,

найбільша незалежна газета Czernowitzer Allgemeine Zeitung. Спочатку її друкували у місті Південної Буковини Дорна-Ватра, яке ще на той час обійшла війна, потім у Празькому вигнанні, і нарешті у Чернівцях як спільне видання *Gemeinsame Kriegs-Ausgabe* двох газет Czernowitzer Allgemeine Zeitung та Czernowitzer Tagblatt. Майже дві тисячі сторінок у 400 номерах спільного видання *Gemeinsame Kriegs-Ausgabe* є цінним, невичерпним джерелом для реконструкції стану в Чернівцях і в регіоні під час війни. Мирна угода означала для деяких друкованих органів, які змушені були припинити публікацію в 1914 році, новий старт у нових політичних умовах. Для інших періодичних видань, однак, війна означала їхній кінець. Як відповідь на нову еру почали друкувати і нові видання, наприклад *Ostjüdische Zeitung* чи *Czernowitzer Morgenblatt*. У наступні два десятиліття на Буковині з'явилися близько 150 видань німецькою мовою.

Олександр Реснт (Київ): Перша світова війна і наслідки геополітичних катаклізмів початку ХХ ст. для України

Світове побоїще 1914–1918 рр. залишило глибокий слід в історії України. Українські етнічні землі, розділені між Російською імперією та Австро-Угорщиною, будучи об'єктом геополітичних зазіхань ворогуючих сторін, на чотири роки перетворилися на театр запеклих бойових дій, а їх населення – опинилося по різні боки від лінії фронту. Протиборчі у війні країни активно використовували у своїй геополітичній стратегії «українське питання». Саме воно, на погляд фундатора геополітики Рудольфа Челлена, було «одним з головних мотивів світової війни». На зайнятих воюючими сторонами українських землях були влаштовані окупаційні режими, надто далекі у реальній політиці від публічно проголошуваних ними поміркованих гасел. Перша світова війна принесла нові жахи і страшні випробування для населення країн, які перебували в її епіцентрі. Особливо болючим був цей рахунок на українських землях. До традиційних для будь-якої війни розорення і спустошення, інфляції та зростання цін, падіння виробництва споживчих товарів і зниження рівня життя населення додалися превентивні арешти та інтернування запідозрених у неблагонадійності: русофілів та їм співчуваючих – до таборів на Заході Австрії; українофілів – в адміністративне заслання до внутрішніх губерній Російської імперії. Небачених раніше масштабів набули практика санкціонованого взяття заручників і масових примусових виселень цивільного населення. Сотні тисяч добровільних біженців і примусових виселенців становили одну з найгостріших гуманітарних проблем, породжених війною. Водночас події 1914–1918 рр. стали потужним каталізатором соціальних і національних революцій. Некерований стрімкий розвал, починаючи з літа 1917 р., шляхом самочинної демобілізації величезної російської армії призвів до фактичного всезагального озброєння, за якого «людина з рушницею» перетворилася на творця своєї долі, що особливо далось взнаки у роки визвольних змагань у формі анархії, отаманщини та «війни всіх проти всіх». Світова війна на початку ХХ ст. стала придатним ґрунтом, на якому мрії про Українську державу доволі вузької радикальної частини українофільських еліт по обидва боки російсько-австрійського кордону доросли за сприятливих внутрішньо- та зовнішньополітичних обставин до порядку денного практичної політики. Українці збагатились досвідом існування Української Народної Республіки часів Центральної Ради, Української гетьманської держави, Української Народної Республіки часів Директорії, Західно-Української Народної Республіки.

Ґжеґож Януш (Люблін): Захист меншин за Версальською системою (1919-1923)

Захист меншин у період Ліги Націй (Версальської системи) був пов'язаний передусім з виникненням нових країн у Європі після 1918 р. Система захисту національних меншин, розроблена у ході мирних прогнозів, спиралася на три рішення:

1. Гарантій захисту у формі спеціальних особливих умов для меншин, зафіксованих в угодах.
2. Гарантій захисту у формі окремих договорів про захист меншин, які становили додаток до самого договору (так званий Малий версальський договір).

3. Гарантій захисту меншин у формі декларації про поважання прав меншин у відповідних країнах, які було прийнято до Ліги Націй.

Дотримання прийнятих зобов'язань гарантувалося також Лігою Націй. Водночас зобов'язання окремих країн були схожими, відмінності зумовлювалися лише специфічними місцевими умовами (наприклад, у сфері захисту меншин, які існували тільки в одній країні). Крім цього, у деяких положеннях особливо наголошувався захист єврейської меншини як релігійної. У Карпатському регіоні застосовувалися перші два рішення. На час дії Ліги Націй було розроблено також спеціальну процедуру реагування на порушення визначених у рішеннях прав. Такі порушення розглядав Постійний міжнародний суд в Гаазі. Створення цієї системи відбулося у 1919 – 1923 рр. Скорочення захисту прав меншин у рамках Ліги Націй почалося у середині 30-х рр. 20-го ст., його наслідком стало послаблення структури Ліги.